

Поцелуйко А. Б.

ORCID: 0000-0002-1078-7615

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії

Національний університет “Львівська політехніка”

м. Львів, Україна

ЗАГАЛЬНОІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ ГІПОМАНТИЧНІ РИТУАЛИ

Ключові слова: архетип, парадигма, міфологема.

Порівняльно-історичний метод, успіхи семантичної реконструкції та структурні студії зумовили серію опублікованих праць, які визначають окремі важливі фрагменти внутрішнього устрою племен-носіїв архаїчних індоєвропейських діалектів. На основі відомостей лінгвістики окреслюється досить чітка картина культури. Саме тому актуальним є ґрунтовне академічне вивчення тих елементів дохристиянської міфології в системі української духовної спадщини, які сягають своїми витокami прадавньої індоєвропейської основи.

Гіпомантія є прикладом такого індоєвропейського ритуалу, який можна реконструювати за допомогою індійських, іранських, грецьких, римських, германських, слов'янських та кельтських свідчень. Гіпомантія – це спосіб гадання, що базується на поведінці коня. Коні відігравали центральну роль в індоєвропейській релігії. Індоєвропейці ймовірно, одомашнили коня вже в епоху їх єдності. Фінські мови запозичили загальне, індоєвропейське слово для позначення коня – *Некwa* – в формі *hero-* з мови, де першопочаткове *kw* стало *p*, як у грецькій *ἵπλος* або в кельтських *ero-*. Семітські мови також запозичили це слово у формі *sws* з лувійського *aswas*, де індоєвропейське *kw* стало *sw*. [1, с. 146].

Найдавніші докази індоєвропейського гіпомантичного ритуалу знайдено у стародавній Індії, де він називався ашвамедха – “кінне жертвоприношення”. Ашвамедха вперше згадується в Чорній Яджурведі, одній із чотирьох вед. Ритуал ашвамедги складався з трьох етапів: 1. Ритуал гіпомантії – оракульне передбачення напрямку військової експедиції за напрямком нестримного бігу коня. 2. Жертвоприношення коня. 3. Імітація статевого акту з мертвим конем, який виконує королева.

Геродот описав древній перський ритуал гіпомантії у своїй розповіді про Дарія, який отримав королівську владу в 522 р. до н. е. За сюжетом, сім змовників (Дарій, Отанес, Інтафрейн, Гобріас, Гідарнес, Мегабіз і Аспатини) убили царя Смердіса (Бардію), якого вони оголосили самозванцем,

і після цього обговоривши бажану форму правління, вони вирішили, як вибрати наступного царя.

Щорічно, 15 жовтня, в давньому Римі відбувався забіг колісниць із метою вибору жертвовного коня під назвою Жовтневий кінь. Тімей вперше згадав ритуал у 3-му столітті до нашої ери. Він пов'язав його зі спомином Троянського коня, якого римляни, відзначали в 2-му столітті н. е., бо вважали себе нащадками троянців. Секст Помпей Фест описав гіпомантичні перегони, жертвопринесення коня і ритуали, що слідували за цим. Римські свідчення є єдиною згадкою, яка зв'язує гіпомантию з жертвоприношенням коней, знайденою за межами Індії. Гіпомантия звершається в формі перегонів колісниць, як і у Стародавній Греції, і не схожа на біг звільненого коня ритуалу ашвамедха, а її метою є вибір коня для жертвоприношення [3, с. 88].

У своєму трактаті – “Германія” – Тацит описав гіпомантичні обряди германських племен першого століття нашої ери: у германців є звичай звертатися за прогнозами і знаменнями також до коней. Належачи всьому родові, вони вирощуються в тих же священних дібровах і гаях, сліпучобілі, і їх не спонукають до якихось робіт земного характеру; запряжених у священну колісницю, їх супроводжують жрець із царем або вождем племені і спостерігають за їхнім іржанням і пирханням. І ніякому знаменню немає більшої віри, ніж цьому, і не тільки у простого народу, а й між знатними і між жерцями, які вважають себе служителями, а коней – посередниками богів.

Германський ритуал схожий на староперську версію; він виконується в стаціонарних умовах, а віщування оракула відбувається через іржання і пирхання коня. Правитель також бере участь у ритуалі їзди на священній колісниці – поки священник інтерпретує доленосну поведінку коня.

Слов'янська гіпомантия згадується в середньовічних хроніках у трьох місцях: культ Радагоста в сучасному Мекленбурзі, Щецині (Штеттіні) в Померанії і Арконі на острові Рюген. Ще два випадки гіпомантиї згадуються в легендарному історичному контексті в Богемії та Мало-польщі. Слов'янські свідчення обмежені західними слов'янами. Титмар Мезебурзький описує гіпомантичні ритуали в храмі Сварожича в Радагості (Ретрі), столиці племені ратарів, яка розташовувалась на території сучасного Мекленбургу. Гербард і Вольфгер з Прюфенінга описали подібний гіпомантичний ритуал, який відбувався в храмі Триглава в Щецині (Штеттіні) в Померанії. Саксон Граматик описав гіпомантию, що практикується в храмі Свентовіта в Арконі на острові Рюген [5, с. 225].

Гіпомантия була невідомою кельтам. Однак ритуал, пов'язаний з інавгурацією глави клану в Північній Ірландії, який описав валлійський автор 12 ст. Хіральд, сприяє реконструкції спільноіндоєвропейського гіпоман-

тичного обряду. Він містить два компоненти, що знаходять паралелі у давньоіндійському ашвамедха, статеві мотиви і жертвоприношення коня.

У північній і віддаленій частині Ултонії, тобто в Кенелкуннілі, є певний народ, що вельми варварським і гидким звичаєм ставить собі короля. Коли всі люди цієї землі збираються разом, на середину виводиться біла коняка. І той, кому належало підвестись не до володаря, а до тварини, не до короля, а до беззаконника, перед усіма тваринним чином до неї приступаючи, не менш безсоромно, ніж невігласьки себе також являє звіром.

І після цього коняку відразу ж вбивають і варять шматками у воді, а для нього готують ванну в тій же воді. Сидячи в ній, він їсть подане йому м'ясо, а його люди стоять навколо і беруть участь у трапезі. І суп, в якому він мисться, він не посудиною будь-якого роду, не рукою, а тільки ротом їсть і п'є. І коли таким чином за обрядом, а не за істиною, це звершається, утверджується його влада і панування.

Хіральд представляв цю кампанію як хрестовий похід проти "ірландських розкольників", маючи на увазі ірландську кельтську церкву, лояльну до Риму, але практикуючу виразнокельтський обряд. Його "Топографія Ірландії" (*Topographia Hibernica*), з якої взято цитований уривок, також представляє ірландців як варварський народ.

Тому незрозуміло, чи ритуал інавгурації дійсно звершували в Північній Ірландії 12 століття, чи Хіральд просто чув про деякі легендарні ірландські ритуали, які виконувалися в більш віддаленому минулому.

Мотив, який присутній в ірландському обряді, пояснює те, що пізніше було замінено в індійській ашвамедзі імітацією статевого акту між королевою і мертвим конем, а також рукою царського нареченого, вставленою в геніталії кобили, в старо-перській історії.

Ритуальний шлюб та жертвоприношення коней пов'язує цей ірландський ритуал з індійською гіпомантією, в той час як його використання для інавгурації правителя пов'язує його з древніми перською, богемською та малопольською гіпомантичними історіями [4, с. 24].

Література:

1. Boyce M., Grenet F. A History of Zoroastrianism. Leiden-New York-Copenhagen-Köln, Vol. 3, 1991. P. 93–141.
2. Kalik Ju., Uchitel A. Slavic Gods and Heroes. New York : Routledge, 2019. 186 p.
3. O'Flaherty W. The Indo-European Mare and the King. *Slavica Hierosolymitana* 5–6, 1981. P. 23–33.
4. Popović T., Prince M. The Hero of South Slavic Epic, Syracuse, NY. 1988. P. 221–243.
5. Vanggaard J. H. The October Horse. *Temenos* 15, 1979. P. 81–95.